

Forfatter: Heiberg, Johan Ludvig

Titel: Dramatik i udvalg

Citation: Heiberg, Johan Ludvig: "Dramatik i udvalg", i Heiberg, Johan Ludvig: *Dramatik i udvalg*, udg. af Jens Kr. Andersen , Det Danske Sprog- og Litteraturselskab, Borgen, 2000, s. 628. Onlineudgave fra Arkiv for Dansk Litteratur:
<https://tekster.kb.dk/text/adl-texts-heibergjl04val-shoot-idm140721241056528.pdf>
(tilgået 26. april 2024)

Anvendt udgave: Dramatik i udvalg

Ulla skal paa Bal

443

Ulla: i lighed med stykkets øvrige personer tilhører U. den faste figurkreds i C. M. Bellman, *Fredmans Epistlar*, 1790 (se de flg. noter), hvor hun dog ret beset snarest optræder som en lettilgængelig allemands pige (se efterskriften s. 553), til forskel fra her hos den purificerende Heiberg. - *Bal*: om karakteren af »ballerne« hos Bellman, se efterskriften s. 553. - *bellmansk*: som det fremgår af efterskrift og noter, er persongalleriet, lokaliteten, sangteksterne (især deres optakt) og disses melodier (dog med arrangement af H. Rung, 1807-71, komponist, syngemester ved Det Kgl. Teater og Heibergs gode ven) overtaget fra Bellmans *Fredmans Epistlar*. - *Første Gang opført (...) 1845*: førsteopførelsen var ikke tænkt at skulle være foregået på Det Kgl. Teater, men i Skandinavisk Selskab, som havde bestilt stykket hos Heiberg; om det kom til opførelse der, er uvist (se Borup (udg.), *Breve og Aktstykker ... III*, 1949, s. 93f., brev nr. 542, og V, 1950, s. 165f.); ved premieren på Det Kgl. Teater, der var en benefice-forestilling, blev *Ulla ...* givet som efterstykke sammen med Heibergs egen *Pottemager Walter*; fru Heiberg, der spillede titelrollen, er undtagelsesvis tavs om forestillingens forløb.

445

Ulla Winblad: således navngivet i *Fredmans Epistlar*, hvor hun introduceres som »Nymph och Prästinna i [vinguden] Bacchi [Bacchus'] Tempel. Fadren fordom Corporal vid Gardet« (udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 12). - *Fader Berg (...) Krovert*: præsenteres i *Fredmans Epistlar* som »Tapetmålare, och Stads-Virtuos på flere Instrumenter.« (udg. som anf. i foreg. n., s. 12). - *Mollberg (...) Dandsemester*: præsenteres i *Fredmans Epistlar* som: »Corporal Mollberg; ägde hus på Hornsagtan, var en tid Fabriks-Idkare [indehaver], så Ryttare, utan Hus, Häst och Schabrak [saddeldækken], omsider Dansmästare.« (udg. som anf. i foreg. n., s. 12). - *Mowitz, Constabel*: præsenteres i *Fredmans Epistlar* som: »Constapel, namnkunnig af sin Concert på Tre Byttor; Componeret Musiken til Serlachii [C. Serlachius'] Vårblomma [et pompøst skabelshistorisk epos fra 1750]«. (udg. som anf. i foreg. n., s. 13). - *Djurgården*: rekreativt område med forlystelser (tidligere talrige kroer) i Stockholms østlige udkant; adskillige af digtene i *Fredmans Epistlar* foregår her.

446

Skuur: et tag, der hviler på stolper. - *Vig af Mälarn*: den store sø M. ligger vest for Stockholm; den fra Djurgården synlige v. af. M. hedder Riddarfjärden.

447

Mollberg (...) indøver en Dands med Ulla: samme situation som i *Fredmans Epistlar*, nr. 69, »Om Mollberg Dansmästare« (udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 223), der afgiver melodi til den flg. sang (se flg. n.). - *Mel. Fredmans Epistel N° 69*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der imidlertid selv har den fra en ældre kilde; det drejer sig om en fr. kontradans fra midten af det 18. årh. med titlen »La [skal være: Le] Singe« (fr.: aben), overleveret i Müllers *Notbok* (Musikaliska Akademiens Bibliotek, Sthlm.; Statens musiksamlingar, C1 B/Sv-R) s. 39; »Bellmans« version findes i den i foreg. n. anf. udg. II, s. 90. - *See til Mollberg (...) af ham driver*: denne del af sangen gengiver forholdsvis nøjagtigt, skønt ingenlunde ordret, de første 14 verslinjer af Fredman-epistlen (se næstforeg. n.).

448

Luden: saltopløsningen (til fiskens konservering). - *naar han Ulla (...) charmant*: resten af sangen forholder sig langt friere til Fredman-epistlen (se n.t.s. 447): Hos Heiberg får Mollbergs danseinstruktion tillagt større vægt, og hans betagelse af Ulla gøres til genstand for kraftig purificering; desuden fordeler Heiberg - her som i det flg. - den monologiske Fredmanvisen på flere syngende personer.

449

admirere: beundre. - *Grønnelund*: Gröna Lund el. Grönlund, værtshus på Djurgården (se n.t.s. 445), forekommende i *Fredmans Epistlar* (nr. 62 og 68); lokaliteten var ved fremkomsten af *Ulla ...* det kbh.ske publikum bekendt gennem A. Bournonvilles ballet *Bellman eller Polskdansen paa Grönalund*.

450

passer paa: (bydemåde flertal) vær opmærksomme. - *charmant*: fint, godt. - *Recitativ*: afsnit i kantate el. opera placeret mellem de mere lyriske arier og beregnet til fremførelse i sang el. syngende tonefald. -

echaufferet: (af fr.) overophedet. - *Salop(pen)*: løstsiddende, ærmeløst klædningsstykke af tyndt stof, brugt som (sommer)overklædning el. hjemmedragt til kvinder i det 18. og 19. årh. - *maa*: skal. - *Finkel*: simpel (olieholdig) brændevin, fusel. - *angennem*: behagelig.

451

Jordbær-Liqueur: det blotte ord annoncerer for kenderen Fredmans Epistlar nr. 71, der indledes: »Ulla! min Ulla! säj får jag dig bjuda/ Rödaste Smultron [jordbær] i Mjök och Vin?« (udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 230). - *Mel. Fredmans Epistel N° 71*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, som i dette tilfælde undtagelsesvis ikke har betjent sig af nogen påviselig kilde, hvorfor det ikke kan udelukkes (men ej heller anses for sikkert), at denne selv er komponisten; den kendte melodi findes i den i foreg. n. anf. udg. II, s. 92f. - *Ulla (...) rød og sød*: sangens to første verslinjer gengiver forholdsvis nøjagtigt, 630 skønt ikke ordret, de tilsvarende linjer i Fredmanepistlen (se næstforeg. n.). - *Udsigt og Jordbær (...) Selskabs Skaal*: resten af sangen adskiller sig helt fra Fredmanepistlen (se noter t.s. 451), hvor hyldesten til Ulla i vinduet på Fiskartorpet fortsætter; også her foretager Heiberg en »dialogisering« af Fredmans monologiske tale.

452

I Abrahams Skjød: fra lignelsen om den rige mand og Lazarus (Luk. 16,22), udtryk for den højeste (lyk)salighed. - *Hammarby*: i Sthlm.s sydvestlige udkant, nævnes i *Fredmans Epistlar* (nr. 55). - *Ridderhuset*: R. i Stockholm benyttedes siden opførelsen i det 17. årh. som samlingssted for adelsstanden.

453

Stockholms Slot: opført i det 18. årh., kgl. residens, nævnes i *Fredmans Epistlar* (nr. 33). - *Sancta Claras Kirkespiir*: St. Klaras Kirke i distriktet Norrmalm i Sthlm., opført i det 16. årh. og på ny efter brand i det 18.; kirkens høje, gotiske spir har altid været synligt fra det meste af Sthlm., kirkegården rummer bl.a. Bellmans grav (dog af tvivlsom autenticitet). - *Og af Granriis (...) en Lugt*: skønt den senere del af sangen generelt behandler sit bellmanske mønster (*Fredmans Epistlar* nr. 71) frit (jf. n.t.s. 451), slutter netop denne linje sig påfaldende tæt til én bestemt i Fredmanepistlen, nemlig l. 6: »Blommor och Granris vällukt ger« (udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 230). - *Djurgården(s)*: se n.t.s. 445. - *Lokatten(s)*: sv.: lossen, navn på værtshus i Stadsgården i Stockholm, forekommende flere steder i *Fredmans Epistlar* (nr. 59 og 77).

454

Christian Wingmark: endnu et medlem af den gennemgående personkreds i *Fredmans Epistlar*, hvor han præsenteres således: »gemenligen kailad Wingmark med stora peruken, ägde i proportion samma skicklighet på fleut-douce [blokfløjte], som den änu lefvande blinda Virtuosen Colling.« (udg. af G. Hillbom og J. Massengale 1990, I, s. 12).

455

Souper: fint og let aftensmåltid.

456

Mel. Fredmans Epistel N° 18: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der selv - bl.a. ved nødvendig fordobling af en række toner til sin ordrige tekst - har skaffet sig den ved at bearbejde en ældre kontradans; for musikkilderne er der redegjort i Bellman, *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, (s. 202f.), hvor også melodien findes (s. 26). - *Hurra! lad Glassene klinga! (...) Gjæsterne værdigt*: i dette tilfælde har Heiberg allerede fra sangens begyndelse bearbejdet sit Bellman'ske forlæg i purificerende og forfinende retning på bekostning af grovhederne i *Fredmans Epistlar*, nr. 18, der bærer undertitlen: »Til 631 Gubbarna på Terra Nova [lat.: Ny Jord, navnet på sømandskro] i Gaffelgränden [sthlm.sk gadenavn] vid Skeppsbron [kajgade i Sthlm. på østsiden af Gamla Stan, Den gl. By(del)].« (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 57); til sammenligning med Heibergs førstestrofe skal anføres de to første af F.E. nr. 18, hvorfra Heiberg overtager visse - men også kun visse - elementer: »Gubbarne satt sig at dricka,/ Klappa på bäljen [vommen, bugen] och hicka,/ Näsan i glasena sticka, / Sjung a hvar om sin flicka./ Jergen Puckel [tysk håndværkssvend, tilhørende det gennemgående persongalleri i F.E., konstant piberygende] han drog nu en rök,/ Med pipan han på stopet [kruset] knacka [bankede]. / Gubbarne gjorde på ölet försök,/ Och drucko så svetten han lacka [drev]. // Glasena börja nu ringa,/ Gubbarne lustigt at svingå,/ Hoppa och dansa och springa,/ Med hvarannan klinga;/ / Benjamin klef [klatrede op] nu på bordet, fy fan!/ Hier ist kamrat sehr schen zu tanzen [forvansket tysk: Her kammerat, er det meget skønt at danse]. / Röder om näsan liksom en Tulpan/Vant han uti laget nu kransen [hædersprisen].« (den i foreg. n. anf. udg. I, s. 57).

457

Bordet er dækket (...) ei længe: i resten af sangen afviger Heibergs tekst endnu stærkere fra Bellmans (se næstforeg. n.), dels ved den udprægede dialogisering (fordeling på flere syngende), dels ved stilen i den skildrede festivitas; hos Bellman hedder det fx: »Ølet kring golfvet det rinner« og »Och Byxorna de lossna af medjan [livet]« (*Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, I, s. 57). - *Datum*: dato. - *Geist*: ånd, her: buket, vinånd. - *Gyldenvand*: likør, tilsat blodguld. - *vist*: helt sikkert, givetvis. - *herunter*: »færdig«, »til rotterne«. - *Fiffig*: listigt, forslagent. - *klunter*: humper, raver.

458

kanskesen: (folkelig form) måske. - *Abekat (...)* *qvalt*: snaps ... drukket.

459

Corno: (itai., mus.) horn.

460

Mel. Fredmans Epistel Nr. 68: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, hvis egen kilde hertil er usikker (*Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, s. 314); melodien, en menuet, findes anf. udg. og bd., s. 89. - *Bravo! det blæste du rart*: i melodien Fredmanepistel, nr. 68 med undertitlen »Angående sista balen på Grönlund« (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 220), forekommer denne opfordring til Movitz (og ikke, som her, til Fader Berg) og er fordelt rundt om i epistlen: »Stöt i dit Valdthorn, gå på« (str. 1, l. 6), »Blås den Menuetten,/Som han med Clarinetten/I går söng här i gränd [gyden]« (str. 2, l. 3-6), »Stöt i ditt Valdthorn« (str. 5, l. 1), hvortil Movitz svarer: »Hurra! jag skal blåsa« 632 (str. 3, l. 8) (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 220-22); F.E. nr. 68 og Heibergs sang her har imidlertid motiv til fælles: begge skildrer optakten til et krobald; den optakt i F.E., som mest minder om den i Heibergs derivat, findes blot ikke i melodikilden, nr. 68, men snarere i nr. 62, »Movitz Valdthornet proberar« (med samme undertitel som nr. 68, anf. udg., I, s. 200). - *rart*: (sjældent) godt, udsøgt fortræffeligt. - *Zephyr(s)*: i rom. mytologi personifikation af vestenvinden.

461

Pan: skov- og hyrdegud i gr. mytologi.

462

Bergström: Bergström hører til det gennemgående figurgalleri i Bellman, *Fredmans Epistlar*, hvor han præsenteres som: »Namndagsblåsare [musikant, der opvarter på folks navnedage] i Cathrina trakten [området omkr. Katarinakirken i Södermalm i Sthlm.]« (Bellman, *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massingale, 1990 I, s. 12).

463

Mel. Fredmans Epistel N° 25: Melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der selv benytter et på hans tid kendt og ofte genbrugt »valdhornsstykke« el. 3/4-march; musikken findes i den i foreg. n. anf. udg., II, s. 34f. - *Aftenen er stille (...)* i *Strand: Fredmans Epistlar*, nr. 25, der bærer undertitlen: »Som är et försök til en Pastoral [idyllisk hyrdedigt, se n. t. s. 103] i Bacchanalisk [vedr. vinguden Bacchus] smak, skrifven vid Ulla Winblads [se n.t.s. 443] öfverfart til Djurgården [se n.t.s. 445]« (den i næstforeg. n. anf. udg., I, s. 78), indledes med linjerne: »Blåsen [bydemåde flertal] nu alla,/Hör böljorna svalla [ruller, bruser],/Åskan [tordenen] går.« (smst.).

465

Grönnelund: se n.t.s. 449. - *Barcarole(n)*: gondolførers sang, musik med rytme som åretag.

466

Mel. Fredmans Epistel N° 21: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der selv hermed har overtaget en ældre kontradans med titlen »La [skal være: Le] Quaiqver« (fr.: kvækeren), der indgik i en ballet af samme navn, som opførtes i Sthlm. 1768; melodien findes i *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, s. 29. - *Tusinde Gange (...)* *Venskab og Agt*: Fredmanepistlen nr. 21, der skildrer nattens skønhed og glæder, indledes: »Skyarna tjockna [fortættes],/Stjernorna slockna,/ Stormarna tystna, som örat upfyllt.« (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 65).

467

bacchantisk: om hvad der står i forbindelse med den rom. vingud Bacchus (gr.: Dionysos) og hans kult, løssluppen. - *Bacchantinder*: 633 kvindelige præster el. ledsagere i optog for Bacchus. - *Hofstat*: en fyrstes hoffoldning og de dertil knyttede hoffunktionærer. - *Satyrer*: sanselige og groteske væsener i den gr. vingud

Dionysos' følge. - *Slaaer (...)* *Dandser (...)* *vifter*: (bydemåder flertal) slå, dans, vift. - *Lyre(r)*: et i oldtidens Grækenland brugt strengeinstrument med to opadstående, svajede arme. - *Bukkefod*: attribut til satyrerne. - *Skalmeie(r)*: fløjte, fremstillet af udhulet pile- el. hyldegren, i mytologi og litteratur attribut til hyrder.

468

Venus og Bacchus: rom. guder for hhv. kærlighed og vin. - *Mel. Fredman Epistel N° 55*: melodien, der her benyttes i H. Rungs arrangement, har Heiberg altså lånt fra Bellman, der igen har lånt den fra en fr. chansonmelodi, »Vous qui du vulgaire stupide« (fr.: I, som af denne dumme pøbel), der findes i samlingen *Chansons Choisisés, avec les aires notés*, Genève 1782, s. 76 og London 1783, s. 72, samt i *Le Clé du Caveau*, [1818] som nr. 649; Bellmans melodi findes i *Fredmans Epistlar*, udg. af G. Hillbom og J. Massengale, 1990, II, s. 73. - *Ulla, nu kom (...)* *ombord!*: den Fredmanepistel, hvortil sangen via melodiangivelsen knyttes, er ligeledes en aftensang: nr. 55, der bærer undertitlen: »Rörande Mollbergs Kägelspel hos Faggens [værtshus med have i Södermalm i Sthlm.] vid Hammarby-Tull [se n.t.s. 452] en sommar afton 1770« (den i foreg. n. anf. udg., I, s. 181), og som indledes: Så ser han ut midt bland de stålar/Solen sprider i sin nedergång« (smst.). - *mon frère*: (fr.) min broder, hyppig tiltale blandt »brødrene« i *Fredmans Epistlar*.

469

Corporal: Mollbergs militære titel, se n.t.s. 445. - *Kronen,/Flettet af den unge Vaar*: kransen af forårsblomster.

470

Rankens Fader: Dionysos, vinguden i gr. mytologi. - *Amor*: kærlighedsgudinden i rom. mytologi. - *Myrte(r)*: Amors (se foreg. n.) hellige træ.